

բարին պէտք է միշտ դորժով կատարել, ըստն՝ ճանապարհէն
ոչ մի ժամանակ եւ ոչ մի կերպով չճշեցով: Ո՛րք իմ Աստուած,
իմ երկնաւոր Հայր. Բո ողորմածութեամբդ ծածկէ իմ մինչեւ
այժմ անցուցած կեանքս. Բո սուրբ Հոգիդ աս իմն ճշայտու-
հեաեւ անցնելու կեանքիս համար: ասց. ճարձձո լիցաւ ճարձո
եւ մի օր այս տարուս ղերջին, — եթէ որ Քահանայ ինի որ
ողջ մնամ: — Եսրէն յետ պիտի նայեմ այն ճանապարհ չլիջե-
րայ որ ըսնած կերթայի: Վսեմ զգայմանքը՝ որ իմ գալարեւէ
մեղ մեր մաքուր օրտի գիտելոյն թիւնն, մեզ նման մարդիկ-
ներ լազնիւ սէրը որ կուենան մեր ղերայ, այն անպատմել
ուրախութիւնը որով մեր օրտը յցուած կլինի այն ժամանակը
որ Քեզ ղերայ կմտածենք Քեզ աղօթք արած, միտոցին, մեր հո-
գուն կիմացնէ թէ արգեօք Քրիստոսի ցուցած ճանապարհով
եւ նորա համար ապրած ենք: Բո Քեզ լնդու ներքէն արգեօք
մեր անցուցած կեանքը, մասն աւ մը ինչպէս զգան զգման զ-
նայնս: Եւ աս լիցաւ միտք մ'իցած նախկին սուգաւ իման

[illegible]

Քրիստոնէութեան յառաջ բերած նորանոր կրօնական եւ
քարոյական հասկացողութիւններն ընդհանրապէս փոփոխե-
լով հին կեանքի ամբողջ ուղղութիւնը՝ պէտքէ յատկապէս
փոփոխելին արմատական կերպով եւ կենց դրութիւնն ու կրթ-
թութիւնը: Բայց քրիստոնէական հայեացքների համար դը-
ժուար էր պատուաստուել հին, միանգամայն իղծաբարոյ հա-
սարակութեան մէջ, չին ու նոր գաղափարների միմեանց զի-
մադրութիւնը պատճառ եղաւ ոչ միայն արիւնսկէզ այլ եւ
քարոյական զոհերի: Պարեքով արմատացած մարդկային թե-
րութիւնները եւ մոլորութիւնները կեանքի մէջ շարունակա-
բար կզանգուէին աւետարանական մարքուր եւ աուրբ հա-
կացողութիւնների հետ: Գերմանական յեղեբն իրանց բա-
րեբարոյութեամբ կներկայացնէին ըստ երեւոյթին, քրիստո-
նէութեան համար բարեբեր երկիր: Մի կողմից այդ Գերմա-

նայինք զեռ քրիստոնէութեան երեւելու յ յառաջ արդէն են
 թաքելու ել էին հռոմայական անբարոյականութեանն. Հռոմի
 հեռ ունեցած իրանց չորեքդարեան առեւտրական, քաղաքական
 եւ զինուորական անընդհատ յարաբերութիւնների շնորհով
 միւս կողմից այդ ցեղերն ուխտան ապագայ եւ բիրտ էին, որ
 հոգեւոր վսեմ գաղափարները նոցա համար անմատչելի էին
 Քրիստոնէութիւնն միայն իւր արդարին, ձեւական կամ ծի-
 սական կողմովն էր ընդունուած լեծամասնութենից, որոնք
 անաշուով եւեթ քրիստոնէայ լինելով, հոգով կամային
 առաջին վայրենիներ կամ թիւրածներ, Գեղամական ցեղերը
 փոխեցին իրանց կրօնը, բայց չփոխեցին իրանց նախկին կրօնի
 ներքին հոգին եւ նշանակութիւնը: Յրանկը կնայէր եկեղե-
 ցական նշխարների վերայ այնպէս, ինչպէս յառաջ իւր կռա-
 սաշտական աստուածների վերայ, այդ մի աստուածային
 առարկայ էր, որ կիտրողանաւ սարսեցնել մարդին, բայց
 նորա համար չունէր որ եւ իցէ բարոյական նշանակութիւն:
 Մի եւ նոյնը կարելի է ասել Պրանկական եւ միջին դարերի
 յետագայ շրջանի կնոջ ընաւորութեան եւ կեանքի մասին:
 Ետ երեւոյթին կանայք սրտեռանգ անձնատուր կլինին եկե-
 ղեցական գործերին եւ կերեւին քրիստոնէութեան ջերմե-
 ռանդ քարոզիչներ: Օգուտ քաղելով այս տեսակ հասարա-
 կական գործունէութենից, որը միայն կթոյլատրուէր նոցա,
 նորա կհամենն վանքեր, կկաղմեն հանգանակութիւններ, կվա-
 րեն ձգնազգեցիկ կեանք եւ կմեռնեն, ինչպէս կպատմեն նո-
 ցա համար արեւմտեան եկեղեցական շատ աւանդութիւններ
 «ի հոտ անուշից սրբութեան»: Արտաքին սրբութեամբ յափշ-
 տակուելն այն աստիճանի հասաւ, որ կանայք շատ անգամ
 կհրաժարուէին իրանց բնաւանական պարտաւորութիւններից,
 կթողնէին իրանց մարդերին եւ մանուկներին, որպէս զի ընկ-
 նեն որ եւ իցէ կրօնաւորի ստոր եւ մի առանձնացած մենա-
 տանի մէջ յաւիտեան հեռացած լինին մեղանշական աշխարհից:
 Պապական իշխանութիւնը կհասկանար թէ որպիսի զօրեղ նե-
 ցուկ կարօղ է լինել իւր համար կանանց կոյր ջերմեռանդու-
 թիւնն եւ վաղազոյն սկսաւ ամենակերպ օգուտ քաղել կանացի
 մասնակցութենից: Քաջալերելով եւ ամրապնդելով կանացի

կրօնական ուղղութիւնը, քահանայապետութիւնը շրջափակել էր յատկապէս արքայական եւ ազատագնեայ ցեղերի կանանցը եպիսկոպոսների եւ քահանաների խմբերով եւ առատօրէն կհամարասէր կանանցը որբերի կարգ ու մ: Կնոջ եկեղեցական նշանակութիւնը մինչեւ այն աստիճան ընդարձակուեցաւ, որ կինը ցոյց կտար ազգեցութիւն նոյն իսկ պապերի ընտրութեան գործունէութեան վերայ (մանաւանդ ժ. դարում): Այսպէս ամենայնիւ այդ ժամանակի կնոջ բարոյական արժանաւորութիւնը սակաւ կտարբերէր հեթանոսական թուականից: Անգըթ թութիւնն, քինախնդրութիւնն, որոնք այնքան յատուկ են ճակիտէսեան ժամանակների Վերամանուհուն, կմնան միեւնոյն զօրութեամբ Կլօտիլդայի, Բրունէգիլդայի եւ Ֆրիդէգունդայի նման տիպերում: Վրէժխնդրութիւնն, որ հեթանոս Վերամանացիների մէջ կհամարուէր ոչ միայն իրաւունք, այլ եւ նուիրարան պարտաւորութիւն, մնաց մի եւ նոյն եւ քրիստոնեաների մէջ: Բրունէգիլդայի եւ Ֆրիդէգունդայի — այդ երկու Վերամանուհիների կատարի կռիւն, որ այնքան արիւնի եւ այնքան ոճիրների տեղիք տուաւ, նշանաւոր տեղ կբռնէ Մէրօվինգների պատմութեան մէջ: Միմիայն գերմանացի կանանց մէջ — որոնք մեծ ազատութիւն կվայելէին քան թէ ուրիշ ցեղերի կանայքը — կրքերը կարօղ էին այդչափ սարսափելի եռանդով հանգէս գալ: Մինչեւ ամենայնաին ժամանակները Բրունէգիլդան կմնար Վերմանացիների յիշողութեան մէջ իբրեւ մի գիււական, չմարդկային ոյժ եւ կարողութիւն ունեցող էակ:

Կռապաշտ Վերմանուհու յատկութիւններին միացան եւ նոր յատկութիւններ, ինչպէս ասուեցաւ, Հռոմի հետ գործ ունենալու պատճառով: Կանանց նախկին ամօթխածութիւնն եւ վարքի համեմատական մաքրութիւնն հռոմայական ազգեցութեամբ փոխարկուեցան զգայական զուարճութիւնների, որոնց դէմ եկեղեցու ուղղած բոլոր ջանքերը մնացին անզօր: Քրիստոնէական կանոնները պսակի անքակ լինելու, ողջախոհութեան պահպանութեան, բաղմակնութեան մեղանչականութեան մասին համարեա ոչ մի տեղում ազգեցութիւն չունեցան, սկսած կայսերական պալատից, մինչեւ գեղջկական խոր-

ծի/թը: Մինչեւ անդամ կոյսերի վանքերը շատ անգամ կլինէին ամենախայտառակ անառակութեան որջեր: Հօր ատելութիւնը դէպի նորածին աղջիկը, որ հին աշխարհի ազգերի մէջ բաւական ընդհանրացած երեւոյթ է, կմնայ մի եւ նոյն եւ աւատական հօր մէջ: Նօրմանները մէջ կինը ընտանեկան կեանքում ունէր բարձր տեղ ոչ միայն այն յարգանքի շնորհով, որը սոսկ զորութեան հետ Նօրմանները դէպի կանացի սեռը, այլ եւ այն զօրութեան եւ ընդունակութեան շնորհով, որը Նօրմանացի կանայք կարտայայտէին շատ դէպքերում եւ որով կլինէին նոքա մշտական խորհրդականներ եւ օգնականներ տղամարդիկներին: որոնք շատ անգամ բոլորովին անձնատուր կլինէին կանացի ազդեցութեան: Նօրմանների մէջ կանայք ազատօրէն կերեւէին տղամարդիկները մէջ, գորանով երբեք չխանդարելով իրանց սեռի ամօթխածութեան եւ համեստութեան պահանջները: Սակաւ կպատահէր, որ տղամարդը մէկից աւելի կին ունենայ: Իսկ եթէ եւ բազմակնութիւն կերեւէր, սովորաբար պատճառ կլինէր հակառակութեան եւ անկարգութեան, որոնցից մարդը ստիպուած կլինէր պահել իւր մօտ կանանցից միայն մէկը: Եթէ մարդը վատ եւ խստութեամբ կլարուէր կնոջ հետ, կինը իրաւունք ունէր ամուսնութեան անջատումն պահանջել: Նօրմանների մէջ տան վերաբերեալ բոլոր ներքին տնտեսութիւնը յանձնուած էր կանանց: Նոքա կեփէին գարեջուր, կպատրաստէին կերակուր, կկարէին եւ կշինէին բոլոր գերդաստանի հագուստը:

Նշանաւոր կանայքն իրանց համար առանձին պատիւ կհամարէին լինել քաջահմուտ հոգացողներ այն ամեն բանի, ինչ որ հարկաւոր էր տան յարմարութեան եւ զարգարանքի համար: Շատ անգամ կպատահէր, որ տղամարդիկ պատերազմների եւ ազգային ժողովների ժամանակին կբացակայէին, եւ այդ ժամանակ կանայքն կհոգային տան արտաքին գործերը եւ պէտքերը: Կանայք գիտէին նոյնպէս կապել եւ բուժել վէրքեր:

Սակայն աւատականութեան զարգացման հետ եւ կնոջ կեանքը ու դրութիւնը փոքր ինչ կփոխուին: Նա այդ միջոցին չունի այն ընդարձակ ազատութիւնն, որը անխտիր կլայելէր նախ-

քննեցի ժամանակումս. Առաքելականութիւնը միակերպ կնոջը
 պնդանքով մամբողջ անձը կ'ստեղծակաւ մէջ Տարիէ ճնշեց նա
 բան այդ կորսից. բայց միւս կորսից նա առիթն առեց եւ նորա
 բարձրանալուն, զգնելով ճշման առ կերպով քննանելիան կեանք
 ի զարգացմանը. ճիշտ բնական կեանքը, ամբողջում
 բայց այդ մի լնականեկան կեանք է. Երկրորդ մարդը, կիկնէ եւ
 մանաւ կնեքն անջատուած. կապ ընդ մեջս առ շխարհից. բայց
 միմեանց մօտ: Այսպէս անկենսական առաքելական կեանքում. կար
 ճշմարիտ սէր, արթնցեալ բնական կարարերով թիւնները
 մեծ մասամբ կարգահանութիւն մարդի պատմութեամբ եւ խոր
 տրութեամբ: Միտոյ իրէպը (կապարեւտիւր), չկորոզանալով
 գործ թիւն առնելով. լնականութեամբ գործը բնականութիւն
 ուրիշ ձեւ անհետ: Այս ինքնառեւակ իրէպը զարգացմանը
 նպաստեց անսպեալութիւնը. Եկեղեցին կկամենար. ապաւնու
 թեան օգնութեամբ զուգել առաքելական աղնուականութեան
 վայրենի անսանձ ոյժերը. այս պատճառով եւ անսպեալ գլխու
 ւոր պարագանքով թիւնն էր կրօնի եւ ամեն տկարի ու ճշդու
 թիւնը առաջապանութիւնը. Եւ եւ այդ դէպքում եկեղեցին ինկաւ
 չունէր յատկապէս օգնել գեղեցիկ սեպիւն. բայց Տեաղհեալ
 Տեսողութեամբ եւ կին. խօսքը կինն առաքելականի սրտերազմական
 անկորական հրաւերը. Առաքելոյ մասին եղած համոզումն այդ
 դէպքում երկրորդական տեղն ունէր եւ թողած էր մասնա
 գէտ — անանշաճ արաններին. իսկ կնոջ ծառայութիւնն անկոր
 ասպետների գլխաւորագոյն պարտքն. կհամարուէր թեւէ պոգ
 ծառայութիւնն ինքն ըստ ինքեան. աւելի կրօնական բնաւորութ
 թիւն. ըստ որում կանանց գլուխ կանգնած էր ամենատուր
 կոյսն. Եւ արին կնոսիւրէր անանձին. ջերմեանդ երկրպագութ
 թիւն. Կարելի էր կարծել որ այժմ գոնէ կինը բարձր նշանա
 կութիւնն ախար գտնէր. երբ որ ամբողջ ասպետութիւնը իրան
 նշանաբան կանէ. ճառագել նորան եւ առաջաւի նորան. բայց
 նրան իսկ պաշտել. բաւ. ցոյց կանց արդէն. որ այդպիսի յա
 րաբերութիւններ դէպի կինը դարձեալ անբնական էին. նոյն
 անբնականութիւնը յատկապէս կտեսնուէր նորանից. որ կնոջ
 տաւած անտուած ազատիւ. յարգանքը կինը. եւ ինքին. ատեր
 թեան. հետ գէպի նա իբրեւ գոյսոր. քոյր. կին. եւ մինչեւ ան

գում մայր: Մի եւ նոյն ժամանակեւմ երբ անպիտը համբերող
Թեամբ գէպի ընտրած զինն ունեցած իւր իդէպական սիրոյ բո-
լոր աստիճաններն եւ նորանից ատաղած նշանք աստուծորոց
կապելով, կաշխատի իւր սխրագործութիւններով նորա անու-
նը փառաւորել եւ նորա հաւանութեան արժանանալ: հայրը
ազատութեն իլաճառէ իւր դիւտտորը տփն օրը երբ նորա պար-
տամբ ըհադի ժամանակը լրացել է եւ վճարելու քան չուի:
Մինչդեռ ասպետը ծռեկ չորած պիկնից անտօքն զերգու ի ծա-
ռայել նորան հաւատարմութեամբ միշտ եւ ամենուրեք պաշտ-
պանել նորան ամենայն չարիքից մարիւր Կապահանքէ իւր Կնոջից
կոյր հնազանդութիւն իւր բիրտ ցանկիս թիւններին: Կհարկաւ
դրէ նորան ծառայել ծաշեալ ժամանակ լուսնի մասականդ պիւր
երբ որ եւ ձի կհիծէ եւ ասանի պատմ իւր երթարկ դեւա քիւ-
ջարդէ, զիշիւ նորան, եթէ չի հաճոյ անոց յաւատարմ յոյսով
Քյն կեպպով պատկանելի բարձր իդէպները իրական կեան-
քում կիտրուելն ամենաբիրտ եւ անարգազան ցարժերու-
թիւնների: Կնոջը մատուցած լոր հրաւոր ծառայութիւնն
որ ասպետութեան ժամանակներումն ձեռք ձեռքի տուած կըն-
թանար նորա ընտանեկան անշողութեան հետ զուցէ եւ ու-
նենար բարի կողմն: Եթէ մի եւ նոյն միտցուած արքայ եւ իդէ
յարդուէր կնոջ բարոյական արժանաւորութիւնը քայց մեծ
մեղամբ ասպետը կնայէր կնոջ իբրեւ կիտամարդին եւ չէր ըն-
դունի նորա մէջ ուրիշ անհոգի քայցի մայել անկրական եւ
սիրահարական ձգտմունքից, նոյնպէս եւ ոչինչ ուրիշ որ եւ իդէ
դգացումը քայցի թեթեւամիտ անձնատիրութենից: Այնպիսի դա-
րերում երբ մտածորնայ եւ բոլորովն անզորացած էին, երբ
բարոյական աղիւթ ոչնչը միտութեան շամպանդով ամսական
էին: Երբ հասն ընդարձակութիւն ունէին երեւակայութիւնն եւ
դգայականութիւն: հարկաւ եւ չէին կարող լինել մարդկային
պարզ յարաբերութիւններ զէպի կինը: Այսպէս ամենայն չէ
կարելի մոռանալ, որ կնոջ դրութեան մէջ պայտուրթութիւնը
կկազմէ մի քայլ գէպի ցառաջ, նա մեղմեց շատ թէ քիւ բարբի
խոտութիւնը մտեմայրեք դգայականքը, նախաւորեց սեռերի
յարաբերութիւնները եւ կինը դուրս եկաւ իւր փականից:
Ասպետը լիւնը յարկապէս ազնուականներին բաժին կրնկ-

նէր: Մի եւ նոյն ժամանակում ստորին տղէտ դասակարգե-
 րում — որոնք օտարացել էին մինչ անգամ եկեղեցուց իրանց
 համար անհասկանալի լատիներէնի շնորհով — կտարածուէր հը-
 մայութիւնը իւր այլանդակ ներկայացուցմունքով: որոնց հա-
 զարներով ներկայ կլինէր ռամիկ ժողովուրդը շրջակայ տեղե-
 րից իբրեւ ձիախաղերի: Եւ այստեղ կլինը նշանաւոր դեր կխա-
 ղար. հմայուհիները կտարածուին այնքան մեծ թուով, որ նո-
 ցա կայրէին հազարներով: Այսպէս ուրեմն ստորին դասակար-
 գի կլինը կամ կթուլանար ծառայութեան մէջ, կամ կգառնար
 սարսափելի կախարգութիւն կայրուէր ինկվիզիցիօնի խարոյկ-
 ների վերայ անհաւատ հրէայի կամ հերետիկոսի հետ միասին:
 Կար մի ժամանակ երբ Գերմանիայում չկար մի կին, մինչեւ
 անգամ մի աղջիկ, որ կարողանար ապահով լինել թէ չի եւ-
 թարկուի սատանայի հետ կապ ունենալու կասկածին, եւ ազատ
 կարօղ է մնալ խոտարկութեան բոլոր արհաւիրներից, ինչպէս
 են մատները պոռտակի մէջ դնել ու սիւմել, ջեռուցած ձէթով
 տյրել եւն: Այդ երեւոյթները հասկանալի են այն խաւար ժա-
 մանակում, երբ բնութեան գաղանիքները միանգամայն ան-
 մատչելի էին մարդկութեան համար, եւ հաւատը կշափառ-
 րուէր միայն սնապաշտութեամբ, սատանայն մեծ դեր կխաղար
 եւ նորա կամակատարը կլինէր, ինչի եւ այստեղ կնոջ բաժին
 կլնկնէ այսպիսի աննախանձելի դեր, այդ դիւրութեամբ կբա-
 ցաւորուի այն վատթար հայեացքով նորա վերայ, որ զարգա-
 ցումն առել էր հնութենից, որով զարգանալու մտկայացողը
 կնոջ մասին իբրեւ չարութեան աղբիւրի մասին եղած կար-
 ծիքը շատ հին, արեւելեան ծագումն ունի: Ա. գրքի պատմու-
 թիւնը առաջին մարդի անկման մասին կնոջ ձեռով, կկրկնուի
 եւ հին հեթանոսական աւանդութիւններում: միայն ի հաքկէ
 աւելի այլանդակ եւ կնոջ համար աւելի դառն ձեւով: Պանդո-
 րայի անունով կլինը բաց կանէ գոթիային արկղիկը եւ կտարա-
 ծէ երկրի վերայ հիւանդութիւններ, պատերազմներ, հակա-
 դիւրութիւններ, սով, եւն: Եւսիս կաղաղակէ Եւրիպիդեսի Իպ-
 պոլիտը, ինչի երկիրն ուղարկեցիր դու կանանցը, այդ խորա-
 մանկ չարիքը ի թշուառութիւն մարդիկներ: Այդ չարութիւնը
 որուն մոցներով մենք կկորցնենք տների երջանկութիւն: Կնո-

Թիւնը լուծելու համար եւ միայն երկար վիճարանութիւններէն
յետոյ ժողովն այն եզրակացութեան եկաւ, թէ կնոջը պէտք է
ընդունել մարդ ըստ որում Քրիստոս Աւետարանի մէջ կկոչուի
«Որդի Աստուծոյ», իսկ երկրի վերայ նա որդի է միայն Մարիամ
կոյսի — կնոջ: Ապացոյցը կողմնակի է, որովհետեւ չէր կարող
ամենքի համար համազօղական լինել այնպէս որ դեռ թէ «դու-
րում կերելէն դրուածներ այս վերնագրով»: «Կինը մարդ չէ»
եւն: Երկու ծայրայեղութիւններ միմեանց կհակադրուին: Դեռ
շատ հեռու չէ, միջնադարեան ասպետութեան հայեացքով կի-
նը անսպառնալիքն պատիւ կվայելէր, իսկ այժմ նա վայր կընկ-
նի այնքան, մինչեւ որ կկորցնէ մարդկային բնութիւնը եւ կլինի
գոթոսքի կամակատար եւ սատանայի ծնունդ: «Սպասե՛ք»

Յիշատի միջին դարերում վանքը կարող էր լինել միայն հա-
մար կրթութեան վայր, գուցէ առաւելութեամբ, ըստ որում
աշխարհում նորա համար չկար ոչ գալրոց ոչ գիտութիւն, վան-
քերի պատերի մէջ կծած կուէին այնպիսի կանայք եւս, որոնք
մեծ յառաջագիմութեամբ կուսանէին միջնադարեան գալրոցա-
կան (սխօլաժողովական) իմաստութիւնը: Բայց այդ մասնաւոր
բացառիկ երեւոյթները դեռ անացոյց չեն միջնադարեան կնոջ
համամարդկային դատարարականութեան: Ռուսոյի կործինքով կա-
թոլիքական վանքերը կնոջ համար միշտ եղել են առաւելապէս
պճնասիրութեան, հաճոյասիրութեան եւ արտապահութեան
գալրոցներ, եւ եթէ այդ կարծիքը չավազանց եւս լինի, այսու
ամենայնիւ նորա մէջ ճշմարտութեան նշանակոր մասն կայ:

Յեղափոխութեան ամենագլխաւոր նպատակն կերելի ան-
շուշտ, եկեղեցու վերանորոգութիւնը, անձնականութեան ա-
զատութիւնը պատական քահանայապետական կրթութեան
լուծից եւ միջնադարեան սխօլաստիքայի կապանքներէն: Այս
միեւնոյն քանը կհորդէ նոր ճանապարհ եւ կնոջ դարգացման
համար: Կղերի շահերի պատճառով պատգութիւնը կորդել էր
աշխարհականներից ամենայն ազատ ինքնագործունէութիւն,
ամենայն գիտակցական մասնակցութիւն եկեղեցու գործերին,
կրօնական կեանքը ստորացել եւ հասել էր ծիսականութեան
եւ կինը պէտք է համարեա ամենուրեք խաղար կրաւորական
գործիքի աննախանձիկ դեր, որ կզերը հասնէր իւր շահասի-

բանիան եւ փառասիրական նստատակներին: Յեղատիրութեամբ զոգնու
գործը բերեց հասարակութիւնն այսպիսի ողբալի գրութեանց,
խորոտակելով արտաքին եկեղեցական իրաւասութեան միջնա-
դարեան հասկերը: Ուստի եւ յեղատիրութեան ժամանակից
սկսած կնոջ զրուսթիւնը փոքր առ փոքր կիսխուր: Պատարզե-
րին, ճշմարիտ է՝ դեռ երկար ժամանակ կշարունակէին այրել
Վահիներին չհաւատալը դեռ ժԸ դարում կհամարուէր անա-
տուածութիւն: Ինքն մեծ վերանորոգիչը կմաքառէր սատանա-
յի հետ, որ նորան կը թողնէր իւր Վարդապետի ամբողջում,
եւ սատակ կհաւանէր այն մանուկների մասին, որոնց կծնանէին
կանայք սատանայական յեղից: Բայց դարձեալ նա ծանօթա-
ցրեց կնոջն աւետարանը, որին մինչեւ այն ժամանակը նա ծա-
նօթէր միայն անուշով: Եւ այսպէսով վճռական հարուած
առեց կնոջ վերայ եղած բացասական հայեացքին:
Միջին դարերում կինն եւս այնքան սակաւ ծանօթ էր Աւե-
տարանին, ինչքան եւ տղամարդը: Պատգութիւնը փականք էր
դրել Այդբի վերայ, ուստի երբ որ վերանորոգչի շնորհով Ա-
ւետարանը մատչելի եղաւ, նա բացեց կնոջ առջ մէկ նոր ան-
յայտ աշխարհ այնպիսի գաղափարների եւ հասկացողութիւն-
ների, որոնց կորցրել էր վաղուց միջնադարեան մարդկութեան
խաւարային հասկացողութիւնն: Աւետարանական պայծառ լոյ-
սի օգնութեամբ կանայք տեսան յանձն Քրիստոսի իրանց պաշտ-
պանին եւ ազատարարին: Քրիստոսի վարդապետութիւնը չէր
կարօղ չարութեան եւ նոցանում կենդանի համակրութիւն եւ դէ-
պի ինքն չձգել նոցա օրօտերն: Երբ որ այս կերպով յեղատիրու-
թեան շնորհով կանանց եւս հնարաւոր եղաւ կարգաւ աւետա-
րանը եւ նորա միջնադարութեամբ զգալ իրանց մէջ նոր բարոյա-
կան ոյժերը՝ այդ մի եւ նոյն ժամանակում նոցա առջ բա-
ցաւեցաւ եւ նոր ապարէզ՝ ակնյայտի եղաւ, որ իրանք կարօղ
են ոչ միայն հաղորդակից լինել տղամարդիկներին կենդանա-
կան բիրտ դժայական կեանքի մէջ, այլեւ նոցա հետ ունենալ
կենդանի, բարոյական միութիւն: Նախկին ճնշուած կինը բա-
րոյապէս փնտցած էր եւ չէր կարօղ իւր ազդեցութեամբ բերել
բարոյական բարի պտուղներ ընտանիքին եւ հասարակութեանն:
Բայց միմիայն եկեղեցական կրօնական վերանորոգութիւնն է

բով չէ վերջանում վերանորոգութեան նշանակութիւնը: Նա
 տարածեց իւր ազգեցութիւնն եւ յոսկական քաղաքակրթու-
 թեան բոլոր կողմերի վերայ: Պատերազմ սկսելով պայու թեան
 հետ, վերանորոգիչները միանգամայն կհասկանային ժողովրդա-
 կան ոյժերի եւ տարրերի զարգացման անհրաժեշտութիւնը:
 Խոստովանելով որ հաւատի գործերում պէտք է ազատ ուսում-
 նասիրութիւն, համոզուած էին նաեւ, որ առանց կրթութեան
 չէ կարող լինել բարոյական ազատութիւն: Իւստի եւ ժողո-
 վրդական կրթութեան հարցը կրօնէ առաջին տեղը: Որպէս զի
 իւրաքանչիւր հաւատացող կարող լինէր ինքնին օգուտ քաղել
 Ա. գրքից իւր բարոյական-կրօնական սրահանջները բաւական
 նացնելու համար, անհրաժեշտ էր որ ամենքն եւս կարգաւ ի-
 մանային, նոցա մտաւոր ոյժերը սկզբնական զարգացումն ստա-
 ցած լինէին: Այս կերպով եկեղեցական վերանորոգութիւնը
 ձեռք ձեռքի տուած ընթացաւ ժողովրդական դպրոցի հարցի
 հետ, այդ դպրոցը բացուեցաւ եւ կնոջ համար: Վերանորոգիչ-
 ներին օգնութեան հասաւ այդ միջոցում Գուտենբերգի մեծ
 գիւտը — տպագրութիւնը, որով նոր մտքեր եւ ձգտմունք հը-
 նարաւորութիւն օւնեցան տարածելու ժողովրդի մէջ: Այս կեր-
 պով կհասնէր հեռզհեռէ ժամանակը կնոջ դաստիարակու-
 թեամբ զբաղուելու: համակրութիւն ցոյց տալու գէպի նա եւ
 աշխատելու բարձրացնել նորան մտաւոր եւ բարոյական կող-
 մերից: *Վերանորոգչաց ի ստանդից՝ միջոցաւ ապա ամ միմեզ*
 Փէ դարի կէսից կսկսեն ձայներն առաւել կրկնուել կնոջը
 բարոյական անկախութիւն տալու, նորան կրթելու ու դաստիա-
 րակելու մասին: եւ մի եւ նոյն ժամանակ կինը ձեռք կբերէ
 աւելի նշանակութիւն եւ ազգեցութիւն: Հ. Ֆլեօրին սաստիկ
 կգայրանայ իւր ժամանակակից ժողովրդի վերայ, որ կարհա-
 մարհէր կնոջ դաստիարակութիւնն եւ կպահանջէ կնոջ համար
 աւելի վսեմ եւ աւելի լրջմիտ գիտութիւն քան թէ սիրուն օղ-
 ջայներ տալու վարժութիւնը: «Կսնդեն» թէ կինը ընդունակ
 չէ գիտութիւնների, կասէ նա: «Կարծես թէ նոցա հոգին ուրիշ
 է տղամարդիկների հոգուց, կարծես թէ նոքա չունին մեզ պէս
 բանականութիւն որ խորհեն: կամք որ կառավարեն: կիրք որ
 սխալեցնուին: եւ կամ որպէս թէ նոցա աւելի հեշտ կլինէր քան

թէ մեզ, առանց բան սովորելու լցուցանել այդ բոլոր պահանջներն, *)։ Փոքր ինչ յետոյ Ֆէնէլօնը հրատարակեց իւր գրութիւնը՝ «Աղջիկների դաստիարակութեան համար, **», որ ինչ քերամ համակրութեամբ գէպի կանացի սեռը։ Հեղինակը կողահանջէ նոյնպէս օրինաւոր կրթութիւն տալ կնոջը, առանց որի նորա կարծ իբրեւ անհնարին է եւ տղամարդի ճշմարիտ կրթութիւնը։ Այս առաջին վերջին եղաւ յօրինելու կանացի կրթութեան կանոնաւոր գրութիւն, որի մատին ընդհանրապէս ծրանսխալում վաղ սկսան հոգ տանել քան թէ Գերմանիայում կանացի դաստիարակութեան մեծ կարեւորութիւնը լաւապէս ըմբռնած ինելով Ֆէնէլօն այն միտքն կարտայայտէ այստեղ, որ կնոջ վաղ կրթութիւնն աւելի կվնասէ հասարակութեան դարգացմանը քան տղամարդի վաղ կրթութիւնը։ Ըստ որում կինն կհանդիսանայ գլխաւորապէս բարոյական եւ կրօնական դադաւարների կրողը, ուստի եւ բոլորից յառաջ նա է կոչուած հաղորդելու կեանքին մտաւորական ուղղութիւն։ Ինքն տղամարդն իբրեւ որդի եղբայր, ամուսին կգտնուի այդ կողմանէ կանացի բնութեան աննահանջելի ազդեցութեան ներքոյ եւ նորանից կրտսեանայ այս կամ այն բնաւորութիւն։ Այս պատճառով կնոջ դաստիարակութիւնը եւ յատկապէս — կանացի սրտի ազնուացուցումն ամենակարեւոր բանն է շաբողջ հասարակութեան պարգացման համար։ Սորա լաւագոյն միջոցը կրօնն է, բայց միայն սա չէ։ Գորա հետ նոյնքան եւս կարեւոր է կնոջ մտաւոր եւ գործնական դարգացումն, որը բնաւ օլէտը չէ արհամարհել, ուստի եւ ազջկանը պէտք է ուսուցանել այն ամենն, ինչ որ կարող է նշանակութիւն ունենալ նորա կենցաղական հանգամանքների մէջ։ Նա իւր կեանքում պիտի վարէ իր մանուկների դաստիարակութիւնը, ուրեմն նորան հարկաւոր է գիտենալ մանուկների բնութիւնը եւ նոցա հետ վարուելը։ Նա պիտի գիտենայ մանաւանդ մանկական հակամիտութիւններն, որ օժանդակէ նոցա կանոնաւոր դարգացմանը եւ նոցա փճանալուն յառաջն

(*) Fleury, Traité du choix des études. եր. 263.

(**) Fenelon, de l'Education des filles.

անհէ՛։ Այս ամենն ի նկատի առնելով, աղջիկը պիտի շատ զգուշ
 շուրջութեամբ հսկէ մանուկներին վերայ եւ պիտի իշխէ նոցա
 մտած մտնքի վերայ, վայելելով նոցա սէրը եւ անկեղծութիւնը։
 Գեաղաւորացում եղած փամանակին նա պիտի հիմնադրու-
 ղէս ուսանիւիրօ՞նը եւ տնտեսութիւնը, ըստ որում վերջինն
 կարհանջէ շատ մեծ խելք եւ վորձառութիւն։ Քան թէ դա-
 նական խաղերը եւ դուրձութիւնները մօղաները եւ տխուր-
 հային պատշաճողութիւնները։ Ընտանիքի մէջ օգտակար է
 աղջիկներ վաղապէս յանձնել զանազան տնտեսական գործեր,
 որ նա կարողանայ նոցանում վորձառութիւն ունենալ։ Աղջ-
 իկներ կարգաւ, գրեւ եւ թուարանութիւն սովորեցնելուց յետոյ
 ամենից շուրջ կարգաւ օգտակար գրքեր մանաւանդ յոյն,
 հայկական եւ հայրենական պատմութիւնից, որովհետեւ որ-
 չայն ալ իզարգայնէ նորա միտքը, այնքան եւս կ'սեմացնէ նո-
 րա հոգին, ճօնացնելով նորան իհարկէ զազափարնելով, կենսա-
 կան իմաստութեամբ եւ բանալով նորանից աւելորդ հակա-
 միտութիւնը գէպի կատակերգութիւնը, իհոյսանալութիւնները,
 եւ անբարեհաճան գործերն որոնք։ Աղջիկների համար կարեւոր
 է լեզուների ուսումնասիրութիւնը, միայն թէ նորա զանազան
 գրգռեցուցիչ եւ վնասակար գրքեր կարգաւ համար չլինին,
 որ աւելի վնաս կ'յառաջացնէ քան թէ օգուտ։ Աւելի օգտա-
 ւէտագոյն է կասէ Թէնէլօն, ուսուցանել աղջիկներին լատին
 ներէն, ըստ որում այդ լեզուն եկեղեցական լեզու է։ Բանա-
 ստեղծական եւ հաւատարմական ճարտարութեան գործածներ
 թոյլ կապի եւ թէ նկատած լինէի, թէ այդպիսիներն հաճո-
 յական են աղջկան եւ թէ նորա միտքը այնքան բաւական զար-
 քացել է, որ ստուգապէս կ'հասկանայ նոցա։ Երաժշտութիւն
 պէտք է ուսուցանել այն գէպը ում, երբ որ նորա համար կայ
 տաղանդ եւ ուշ գարձնելու է զվառարանալէս կրօնական երա-
 ժշտութեան վերայ, որ կանացի սրտում Աստուծոյ երկիւղը
 կենդանի մնայ։ Օգտակար է նաեւ ուսուցանել նորան նկար-
 չութիւն, որից բոլոր կանացի աշխատութիւնների եւ ձեռա-
 գործների մէջ կ'թափանցին ճաշակի զգացումն եւ գեղեցիկու-
 թիւն։

Ահա Թէնէլօնի գլխաւոր պահանջները կնոջ գաստիարակու-

Թեան գործում: Սոցանից շատերը չեն կորցրել իրանց նշանակու-
 Կութիւնը եւ ներկայ ժամանակումն իսկ շատերը հնազաճ են:
 Այսու ամենայնիւ Ֆէնէլօնի վաստակը մեծ նշանակու թիւն ու-
 նի արդէն նորա համար: Եր նորա մտքերի ազդեցութեամբ Թը-
 րանսիայում սիրան երէւան գալ աղջիկներին վաճառած կըր-
 Թարաններն: Այդ կըրթարանները կամ գալրոցները իրանց ազ-
 դեցութեամբ կանացի աճող եւ զարգացող սերունդի վերայ
 պէտք է վստահանակէին ընտանիք եւ բաւարարութիւն տալին
 Ֆէնէլօնի պահանջներին աղջիկներին կրօնական — բարոյական
 եւ ճաշակագիտական կըրթութեան նկատմամբ: Այսպիսի կըր-
 Թարաններին թւում ամենից աւելի նշանաւոր է Ս. Սիրին, որ
 իւր շինութեամբ եւ ուղղութեամբ օրինակ եղաւ եկամտարինէ-
 Ե: Կոչսերուհու ժամանակին Ռուսիայի մէջ առաջին կանացի
 վարժարանի հաստատութեանը — անունական աղջիկներին կամ
 Սմոլնի վանքի կըրթողական ընկերութեանը: Իսկ յետոյ եւ
 ուրիշ գալրոցների: Ի նկատի առնելով Ս. Սիրի գալրոցի իջ-
 րեւ վաճառած ուսուցողների նախագաղափարի այդ նշանա-
 կութիւնն, աւելորդ չենք համարում վերք ինչ հանգամանքէն
 խօսել նորա մասին:

(12-րդ-13-րդ):

Ա. Վ. Մ.

ՄԻ ՄԻ ԶՆԱԿԱՐԳ ՈՒ ՍՈՒՄ ՆԱՐԱՆԻ ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ:

Մի միջնակարգ ուսումնարանի թէ երթեւեկ եւ թէ գիշերօ-
 Թիկ աշակերտների բարոյական կողմը կգտնուէր բաւական գո-
 հացուցիչ դրութեան մէջ. թէ եւ կպատահէին մանկական հա-
 սակի սովորական անկարգութիւններ: Բայց այնքան նշանակու-
 Թիւն չունէին ուսման ընթացքի մէջ: Այս բարոյական կողմը
 աւելի պարզ կտեսնուէր դասարանական պարագաների եւ ու-
 սումնարանի մաքրութեան մէջ: Այս ուսումնարանը բարոյական
 կողմէն նայելով ունէր մեծ նշանակութիւն ոչ թէ մի միայն
 տեղացի բնակիչների մէջ, այլ եւ օտարաքաղաքացիների մէջ